

Infračervená spektroskopie

Metody chemické výzkumu

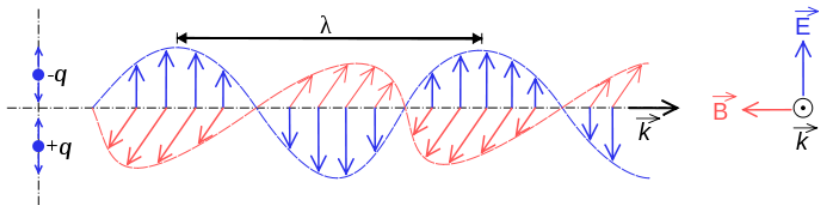
Zdeněk Moravec, A12/316, hugo@chemi.muni.cz

- ▶ Molekulová spektroskopie
- ▶ Základní principy IR spektroskopie
- ▶ Symetrie molekul
- ▶ Měřicí techniky
 - ▶ FT-IR transmisní měření
 - ▶ ATR, DRIFT, PAS
 - ▶ TG/IR, GC/IR

- ▶ Studuje interakci elektromagnetického záření s molekulami vzorku
- ▶ Jde o kvalitativní i kvantitativní analytickou metodu
- ▶ Metody molekulové spektroskopie
 - ▶ Infračervená spektroskopie
 - ▶ Ramanova spektroskopie
 - ▶ Mikrovlnná spektroskopie

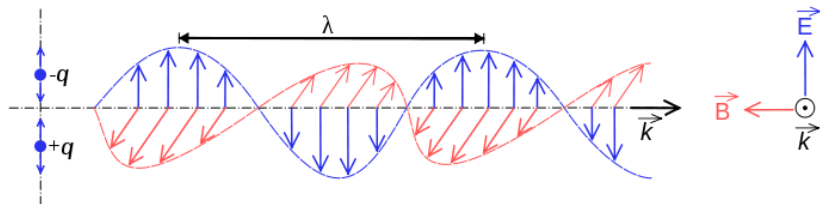
Elektromagnetické záření

- ▶ Kombinace magnetického a elektrického vlnění (pole)
- ▶ $E = h.f = \frac{hc}{\lambda} = hc\tilde{\nu}$
 - ▶ E - energie záření
 - ▶ h - Planckova konstanta: $6,626176(36) \cdot 10^{-34} \text{ Js}$
 - ▶ f - frekvence záření
 - ▶ c - rychlost světla: $2,99792458(01) \cdot 10^8 \text{ m.s}^{-1}$
 - ▶ λ - vlnová délka
 - ▶ $\tilde{\nu}$ - vlnčet

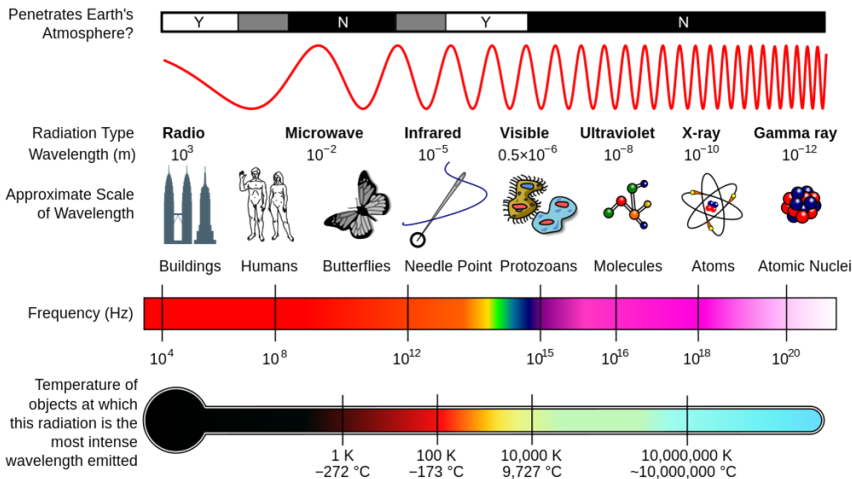

Vlnová délka, frekvence, vlnočet, energie

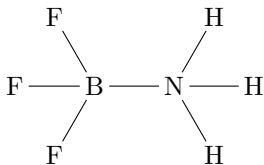
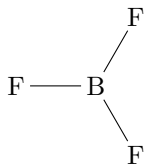
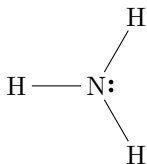
- ▶ *Vlnová délka* (λ) - dráha, kterou urazí vlna během jednoho kmitu.
 $1\text{\AA} = 10^{-10}\text{m} = 0,1\text{nm}$
- ▶ *Frekvence* (f) - počet kmitů vlny za 1 s. $1\text{ Hz} = 1\text{ s}^{-1}$
- ▶ *Vlnočet* ($\tilde{\nu}$) - počet vln, připadající na dráhu 1 cm ve směru šíření vlny [cm^{-1}]
- ▶ $E = h \cdot f = \frac{hc}{\lambda} = hc\tilde{\nu}$

Spektrum elektromagnetického záření

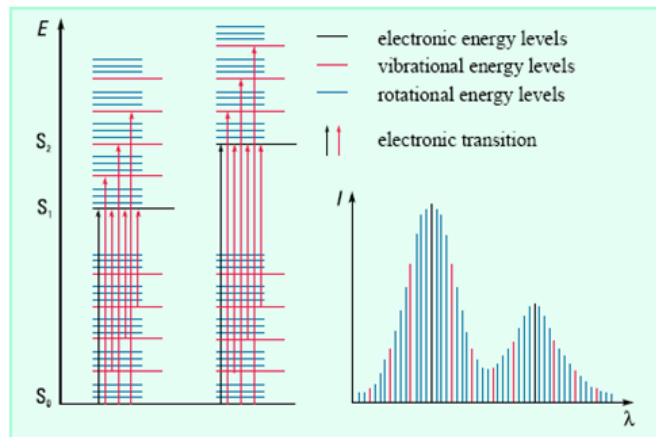
- ▶ Soubor metod založených na využití těch vlastností molekul, které jsou spojeny s přítomností:
 - ▶ kovalentních vazeb
 - ▶ koordinačních vazeb

Molekulová spektroskopie

	UV-VIS 50-800 nm	IR 1-100 μm	MW 1-10 mm
Elektronická spektroskopie	Absorpční UV-VIS Luminiscenční spektroskopie		
Vibrační spektroskopie	Ramanova spektroskopie	Infračervená spektroskopie	
Rotační spektroskopie	Ramanova spektroskopie		Mikrovlnná spektroskopie

Základní principy IR spektroskopie

Vibrace chemických vazeb

- ▶ Během vibrace vazby dochází k přechodu systému na jinou energetickou hladinu.
- ▶ Energie (frekvence) vibrace závisí na síle vazby a hmotnosti atomů, které vazbu tvoří.

$$\nu = \frac{1}{2\pi} \sqrt{\frac{k}{\mu}}; \mu = \frac{m_A m_B}{m_A + m_B}$$

ν - frekvence vibrace; k - silová konstanta; μ - redukovaná hmotnost;
 m_A, m_B - hmotnosti atomů

- ▶ *Silová konstanta vazby (k)* - závisí na hmotnosti atomů, vazebné energii a řádu vazby.

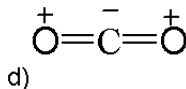
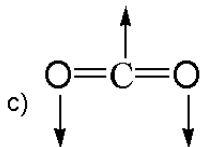
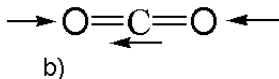
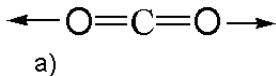
- ▶ Přejít mezi základní a 1. excitovanou hladinou se nazývá *základní (fundamentální) vibrace*.
- ▶ Pokud dochází k přechodům na vyšší hladinu, jedná se o tzv. *vyšší harmonické přechody (overtony)*. Jejich frekvence jsou *přibližně* násobkem fundamentální frekvence (energetické hladiny se postupně zhušťují).
- ▶ Pokud dojde k současné změně dvou vibračních stavů molekuly, jedná se o *kombinační přechody*.
- ▶ **Valenční vibrace** – dochází ke změně mezijaderné vzdálenosti.
- ▶ **Deformační vibrace** – dochází ke změně vazebného úhlu.

Vibrace ve víceatomové molekule

- ▶ Víceatomové molekuly můžeme popsat jako soustavy hmotných bodů.
- ▶ Výsledná vibrace je rovna součtu normálních vibrací.
- ▶ Počet normálních vibrací je roven počtu vibračních stupňů volnosti. Pro nelineární molekulu o N atomech je počet vibrací roven $3N-6$, u lineární je to $3N-5$.

Vibrace v lineární molekule

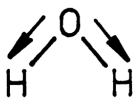
- ▶ Lineární molekula – CO_2 – $N = 3$
- ▶ $3N - 5 = 3 \times 3 - 5 = 4$

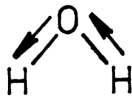
a,b) valenční vibrace; c,d) deformační vibrace

Vibrace v nelineární molekule

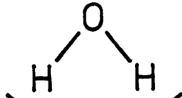
- ▶ Nelineární molekula – H_2O – $N = 3$
- ▶ $3N - 6 = 3 \times 3 - 6 = 3$

ν_s a)

$\nu_{as.}$ b)

c)

a,b) valenční vibrace; c) deformační vibrace

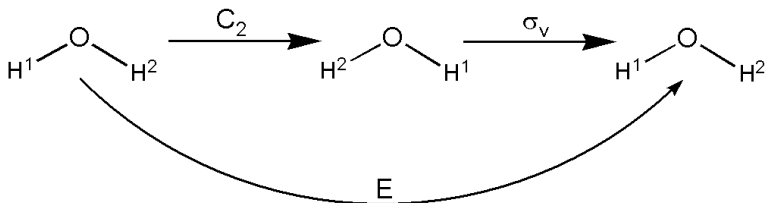
Symetrie molekul

- ▶ Struktura a symetrie molekuly je velmi důležitá pro interpretaci molekulových spekter.
- ▶ **Operace symetrie** - geometrická operace, jejímž provedením dostaneme objekt do polohy nerozlišitelné od výchozí.
- ▶ **Prvek symetrie** - body, jejichž poloha se v průběhu provádění operace symetrie nemění.
- ▶ U molekul existuje pět prvků symetrie.

Operace symetrie	Symbol	Prvek symetrie
Identita	E	Celý objekt
Rotace	C_n	Rotační osa
Zrcadlení	σ	Rovina symetrie
Inverze	i	Střed symetrie
Nevlastní osa	S_n	Rotačně-reflexní osa

Symetrie molekul

- ▶ Každou molekulu lze na základě její symetrie zařadit do jedné z *bodových grup symetrie*.
- ▶ *Grupa* – množina objektů, jejichž individuální vlastnosti jsou podmíněny navzájem.
- ▶ Kombinováním dvou libovolných prvků grupy získáme prvek, který náleží do stejné grupy.

¹<http://plus.maths.org/content/os/issue48/package/index>

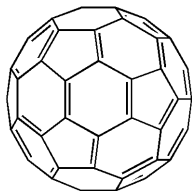
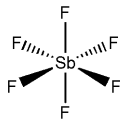
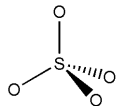
²White, J.E. *J. Chem. Ed.* **1967**, *44*, 128-135. An Introduction to Group Theory for Chemists

Bodové grupy symetrie

- ▶ Množina prvků symetrie, jejichž operace ponechávají alespoň jeden bod tělesa nepohyblivý.
 - ▶ Příslušnost molekuly k bodové grupě se určuje pomocí prvků symetrie dané molekuly.
 - ▶ Bodové grupy se označují pomocí *Schönfliesovy symboliky*.
-
- ▶ C_1 : tato grupa obsahuje pouze identitu, CHFCIBr
 - ▶ C_j : E, i. Např. FCIHC-CHCIF
 - ▶ C_s : E, s. Např. CH₂CIF
 - ▶ C_n : E, C_n ; H₂O₂
 - ▶ C_{nv} : E, C_n , $n \sigma_v$; H₂O, NH₃
 - ▶ C_{nh} : E, C_n , $n \sigma_h$; H₃BO₃, *trans*-1,2-dichlorethen

Bodové grupy symetrie

- ▶ D_n : E, C_n , n C_2 ; $D_1 = C_2$
- ▶ D_{nh} : E, C_n , n C_2 , σ_h , pokud je n sudé, má grupa i střed symetrie; D_{2h} : naftalen; D_{3h} : BF_3
- ▶ D_{nd} : E, C_n , n C_2 , σ_d , pokud je n liché, má grupa i střed symetrie
- ▶ Tetraedrické - T , T_d , T_h
 - ▶ T_d : E, 4 C_3 , 3 C_2 , 6 σ_d
 - ▶ CH_4 , SO_4^{2-}
- ▶ Oktaedrické - O , O_h
 - ▶ O_h : E, 3 S_4 , 3 C_4 , 6 C_2 , 4 S_6 , 4 C_3 , 3 σ_h , 6 σ_d , i
 - ▶ SbF_6 , $\text{Mo}(\text{CO})_6$
- ▶ Ikosaedrická - I_h
 - ▶ I_h : E, 6 S_{10} , 10 S_6 , 6 C_5 , 10 C_3 , 15 C_2 and 15 σ
 - ▶ B_{12} , C_{60}

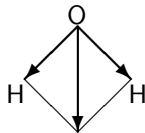
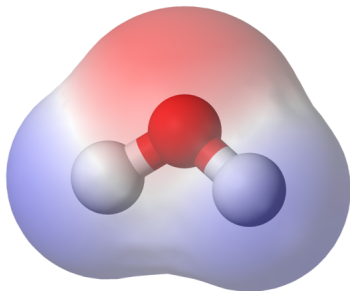
Bodové grupy symetrie

- ▶ *Úplná rotační grupa* $-R_h$ - Obsahuje nekonečně mnoho os se všemi možnými hodnotami četnosti. Osy se protínají ve středu symetrie. Dále obsahuje nekonečně mnoho rovin symetrie, které procházejí středem symetrie.

Dipólový moment

- ▶ Vektor popisující rozložení elektrického náboje v molekule.
- ▶ Výsledný dipólmoment získáme vektorovým součtem dipólmomentů jednotlivých vazeb.

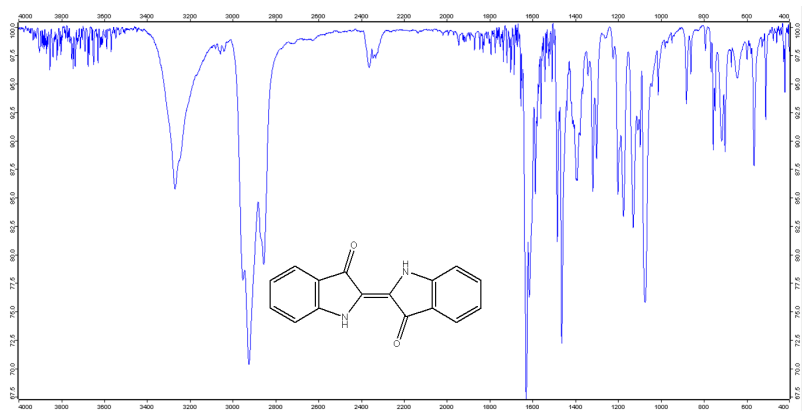

Absorpce infračerveného záření

- ▶ Aby mohla molekula absorbovat infračervené záření musí během vibrace docházet ke změně dipólového momentu.
- ▶ Při absorpci dochází ke změně amplitudy vibrace, frekvence zůstává nezměněna.
- ▶ Intenzita absorpčních pásů je úměrná druhé mocnině změny dipólového momentu.
- ▶ Absorpcí infračerveného záření molekulami vznikají pásová spektra.

- ▶ NIR ($0,7 - 2,5 \mu\text{m}$; $14\,000 - 4\,000 \text{ cm}^{-1}$) - infračervená spektroskopie v blízké oblasti
- ▶ MIR ($2,5 - 25 \mu\text{m}$; $4\,000 - 400 \text{ cm}^{-1}$) - infračervená spektroskopie ve střední oblasti
- ▶ FIR ($25 - 1000 \mu\text{m}$; $400 - 10 \text{ cm}^{-1}$) - infračervená spektroskopie ve vzdálené oblasti

Absorpční spektrum

► Absorpční spektrum indiga

- ▶ FT-IR - transmise, ATR
- ▶ DRIFT, IRRAS
- ▶ TG-IR, GC-IR

- ▶ Disperzní – za vzorkem je umístěn monochromátor (mřížka), který postupně propouští jednotlivé vlnové délky na detektor.
- ▶ Nedisperzní – využívá monochromatické zdroje záření.
- ▶ Interferometrický spektrometr (FT-IR)
 - ▶ neobsahuje monochromátor, ale interferometr (Michelsonův interferometr)
 - ▶ celé spektrum se snímá najednou a získaný interferogram je nutné zpracovat pomocí Fourierovy transformace.
 - ▶ je citlivější než jiné typy spektrometrů.

Zdroj infračerveného záření

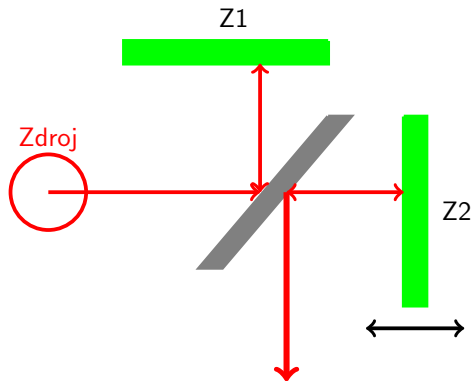
- ▶ *Nernstova lampa* – lampa s žhavenou keramickou tyčinkou
- ▶ *Globar*
 - ▶ tyčinka z karbidu křemíku vyhřívána na teplotu 1000-1400 °C.
 - ▶ keramická tyčinka omotaná odporovým drátem, který ji vyhřívá
 - ▶ nejběžnější zdroj záření pro FT-IR spektrometry
- ▶ *IR LED* – diody z III/V polovodičů, poskytují monochromatické záření.
- ▶ *IR lasery* – plynové nebo pevnolátkové lasery, zdroje monochromatického záření.

Michelsonův interferometr

- ▶ Autorem je americký fyzik Albert A. Michelson.
- ▶ Skládá se z beamsplitteru a dvou zrcadel.
- ▶ Jedno ze zrcadel se pohybuje, konstantní rychlostí, po dráze kolmé k jeho ploše.
- ▶ Interferometr moduluje vstupující záření plynulou změnou rozdílu délky drah paprsků.

Michelsonův interferometr

Beamsplitter (BS) rozděluje paprsek ze zdroje na dva stejné paprsky. Jeden je odražen na nepohyblivé zrcadlo (Z1), od kterého se odrazí zpět. Druhý projde beamsplitterem a dopadne na pohyblivé zrcadlo (Z2). Oba paprsky dopadnou zpět na BS, kde interferují a výsledný paprsek je znovu zčásti odražen k detektoru a z části projde BS směrem ke zdroji. Intenzita výsledného paprsku je závislá na rozdílu vzdáleností obou zrcadel od BS.

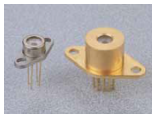
Nejčastěji se využívají pyroelektrické detektory.

- ▶ *DLaTGS*

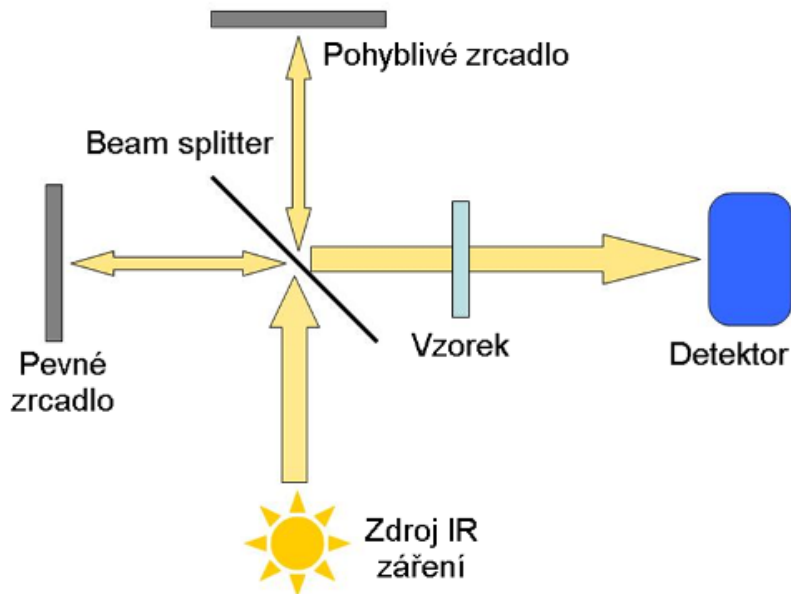
- ▶ triglycinsulfát dopovaný L-alaninem
- ▶ pyroelektrický detektor (krystal, po dopadu záření dojde k jeho ohřátí a tím vzniku elektrického napětí na povrchu krystalu)

- ▶ *MCT*

- ▶ mercury/cadmium/telluride
- ▶ fotovodivostní detektor (dioda)
- ▶ citlivější než DLaTGS
- ▶ vyžaduje chlazení na teplotu kapalného dusíku

- ▶ Nejběžnější měřící technika
- ▶ Podle úpravy vzorku rozlišujeme měření v transmisním módu a ATR
- ▶ Spektrometr neobsahuje monochromátor, ale interferometr
- ▶ Celé spektrum se snímá najednou, získáme interferogram, který je nutné zpracovat pomocí Fourierovy transformace

FT-IR

Transmisní měření

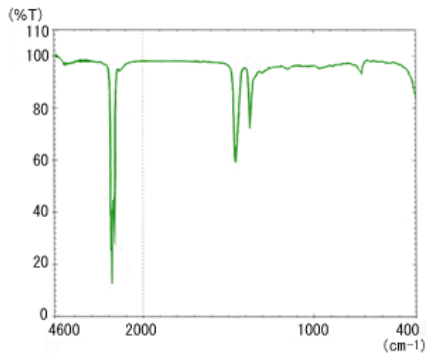
- ▶ Lze měřit pevné látky, kapaliny i plyny
- ▶ Pevné látky měříme ve formě KBr tablet (1-3 hm. % v KBr) nebo jako suspenze v Nujolu
- ▶ Kapaliny měříme jako tenký film mezi okny z vhodného materiálu (KBr, KRS, NaCl, ...)

- ▶ *Lambert-Beerův zákon* – $A_\lambda = \epsilon_\lambda lc$
 - ▶ A_λ - absorbance vzorku při vlnové délce λ
 - ▶ ϵ_λ - absorpční koeficient při vlnové délce λ . Je charakteristický pro každou sloučeninu.
 - ▶ l - délka kyvety
 - ▶ c - koncentrace vzorku
- ▶ Pro stanovení koncentrace se využívá *kalibrační křivka*.

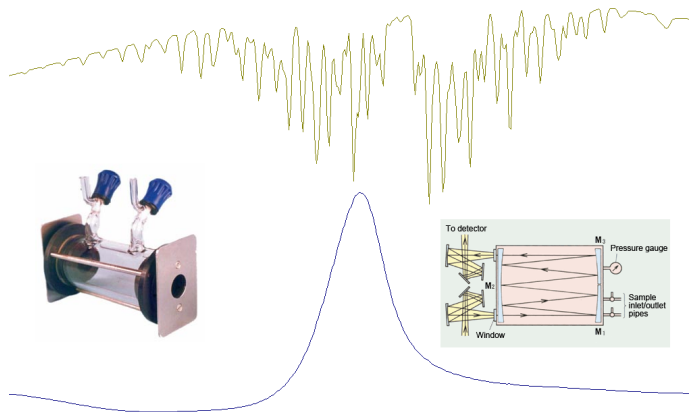
Transmisní měření - Nujol

- ▶ Nujol - směs alkanů s dlouhým řetězcem.

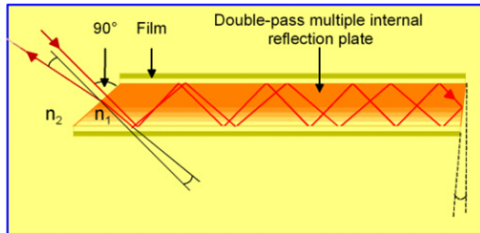

Transmisní měření

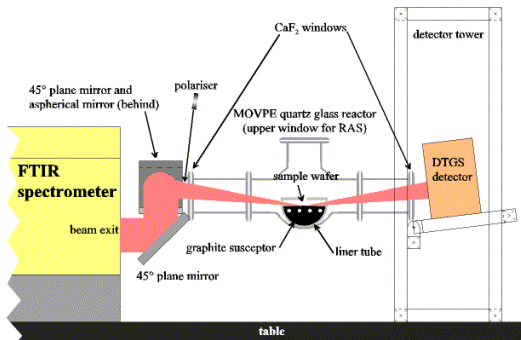
- ▶ Plyny se měří v plynových kyvetách, ty jsou konstruované tak, aby dráha paprsku byla co nejdelší
- ▶ Protože v plynném skupenství existují pouze slabé interakce mezi částicemi lze naměřit čistě rotační, rotačně-vibrační i elektronově-rotačně-vibrační spektra

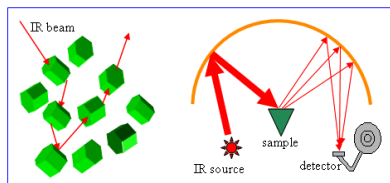
- ▶ ATR - Attenuated Total Reflection
- ▶ Krystaly jsou z diamantu, ZnSe, Ge, KRS-5 (směs TIBr a TII) nebo křemíku
- ▶ Vzorek se přitlačí vysokým tlakem k měřicímu krystalu
- ▶ Paprsek se pohybuje po povrchu vzorku ($0,5 - 5 \mu\text{m}$)

- ▶ IRRAS - IR Reflection Absorption Spectroscopy
- ▶ Metoda vhodná pro tenké vrstvy nanesené na kovových materiálech nebo nasorbované látky na materiálech
- ▶ Pro zvýšení citlivosti se využívá polarizovaného záření

- ▶ DRIFTS - Diffuse Reflectance Infrared Fourier Transform Spectroscopy
- ▶ Tato technika je vhodná pro měření malých částic nebo hrubých povrchů
- ▶ Využívá rozptylu IR záření
- ▶ Rozptýlené záření je pomocí kulového zrcadla odráženo na detektor
- ▶ Práškové vzorky se měří v kelímcích, pevné vzorky se obrousí abrasivem (SiC) a měří se částice zachycené na abrasivu

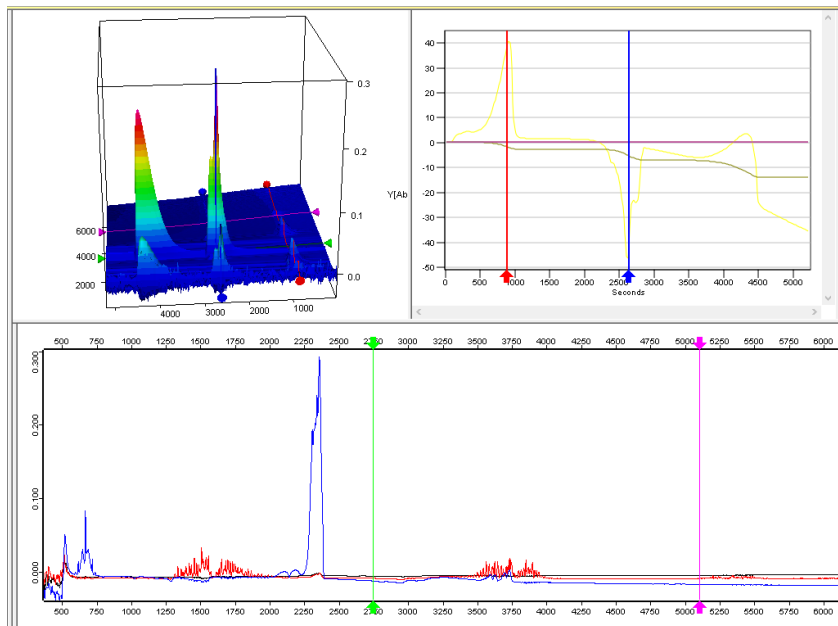

Coupling TGA/IR

- ▶ TGA - termogravimetrická analýza
- ▶ Plyny vznikající během degradace vzorku vedeme do měřící cely a pomocí IR spektroskopie stanovíme jejich složení
- ▶ Během transportu plynů z pece do měřící cely dochází k velkému zředění plynu, proto je nutné používat citlivější detektory (MCT)

Coupling TGA/IR

Coupling GC/IR

- ▶ GC - plynová chromatografie
- ▶ Méně citlivé než GC/MS, ale umožňuje analýzu stereoizomerů.
- ▶ Interferogramy je nutné snímat v krátkých časových intervalech

- ▶ Identifikace sloučenin srovnáním spekter s databází
- ▶ Kontrola čistoty připravených produktů, výhodou metody je její vysoká citlivost
- ▶ Kvalitativní a kvantitativní analýza polymerů, analýza degradačních produktů
- ▶ Monitorování polymerizačních reakcí
- ▶ Analýza povrchových vrstev s využitím ATR
- ▶ Kvantitativní analýza - Lambert-Beerův zákon:
 - ▶ Plyny: $A = \frac{\rho \epsilon l}{RT}$
 - ▶ Kapaliny: $A = \epsilon c l$
 - ▶ Je nutné zvolit vhodný pás - vysoký absorpční koeficient, bez překryvu s okolními pásy, symetrický a vykazující lineární závislost intenzity na koncentraci

Využití IR spektroskopie v oblasti restaurování a konzervování uměleckých děl

- ▶ Výhodou IR spektroskopie je nízká spotřeba vzorku, příp. nedestruktivnost metody, při použití bezkontaktního spektrometru.

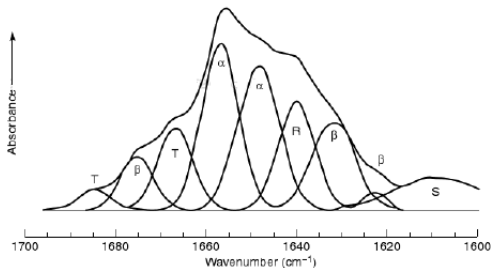
Využití IR spektroskopie v oblasti restaurování a konzervování uměleckých děl

- ▶ Rutinně lze provést analýzy pigmentů, pojiv, organických složek (dřevěné rámy, povrchové úpravy, apod.)
- ▶ Mezi speciální aplikace patří např. datování dřeva, které může být pro mladší dřevěné předměty podstatně přesnější než datování pomocí ^{14}C .
- ▶ FT-IR mikroskop se lze využít k analýze nábrusů a identifikaci složení a stratigrafie vrstev

Využití IR spektroskopie v biologii

- ▶ IR spektroskopii lze využít ke studiu biologických systémů, tzn. lipidů, proteinů, peptidů, biomembrán, nukleových kyselin, tkání, buněk, atd.
- ▶ U fosfolipidů lze stanovit konformaci řetězce a tím získat informace o uspořádání v buňce
- ▶ IR spektra proteinů obsahují výrazné absorpční pásy amidové skupiny, podle jejich vlnočtu a intenzity lze určit konformaci a sekundární strukturu (dekonvolucí a fitováním pásů)

Využití IR spektroskopie v biologii

- ▶ Spektra nukleových kyselin poskytují informace o konformaci hlavního řetězce kyseliny a o párování bází
- ▶ IR spektra lze využít i pro diagnostiku nádorů, např. sledováním závislosti polohy pásu deformační vibrace methylenové skupiny na tlaku lze odlišit zdravou a rakovinovou tkáň

